SAAMEN KIELILAIN TOTEUTUMINEN VUOSINA 2012-2015

Raportti saamen kielilain toteutumisesta

SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĞĞ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

17. HELMIKUUTA 2017

SAAMEN KIELINEUVOSTO / SAAMEN KIELEN TOIMISTO
Leena Niska

SISÄLLYS

1. **Johdanto** 3
2. **Aineisto ja menetelmät** 3
3. **Tulokset** 4

3.1 Saamen kielilain toteutuminen työntekijöiden osalta 5

3.1.1 Saamen kielen käyttö kunnallisella ja valtiollisella sektorilla 5

3.1.2 Saamen kielilaista tiedottaminen työyhteisössä 11

3.1.3 Saamen kielilain toimivuus kuntien ja kuntayhtymien työntekijöiden mukaan 13

3.1.4 Saamen kielilain toimivuus valtion ja julkishallinnon työntekijöiden mukaan .. 14

3.2 Saamen kielilain toteutuminen vastuualue- ja toimialapäälliköiden osalta 16

3.2.1. Tulkkauspalvelujen toteutuminen 22

4. **Yhteenveto ja johtopäätökset** 26

1. Johdanto

Vuonna 2004 voimaan tullut uusi saamen kielilaki velvoittaa Saamelaiskäräjiä antamaan kertomuksen lain toteutumisesta ja toimivuudesta vaalikausittain. Uutta saamen kielilakia on tarkasteltu aiemmin vuodet 2004-2006 kattavassa selvityksessä, missä tuli ilmi vakavia puutteita kielilain toteutumisessa (Näkkäläjärvi 2007). Selvityksen mukaan saamenkielisiä työntekijöitä oli liian vähän sekä kunnallisella että valtiollisella sektorilla ja tulkkauspalveluita tarjottiin liian pitkällä viiveellä. Kielilain tuntemus ja siitä tiedottaminen olivat myös huonolla tolalla, ja erityisen heikosti kielioikeudet toteutuivat inarin- ja koltansaamen puhujien parissa. Tämä raportti päivittää aiempaa raporttia antamalla tietoa saamen kielilain nykytilanteesta kunnissa ja kuntayhtymissä sekä valtiolla ja julkishallinnossa. Kyselyssä on selvitelty myös palveluiden järjestäjien tämänhetkisiä resursseja, haasteita ja asenteita saamen kielilakia kohtaan.

2. Aineisto ja menetelmät

Tämän tutkimuksen aineisto on kerätty vuoden 2015 elo-syyskuun aikana. Kysely lähetettiin sähköisesti Webropol-kyselytyökalulla kaikille niille viranomaisille, joita saamen kielilaki koskee ja joihin lakia sovelletaan, riippumatta tahojen saamenkielisten palvelujen toteuttamisesta. Saamen kielilain 24 §:ssä todetaan: "Viranomaisen tulee toiminnassaan oma-aloitteisesti huolehtia siitä, että tämän lain turvaamat kielelliset oikeudet toteutuvat käytännössä." (Saamen kielilaki 1086/2003).

Kohderyhmiksi valittiin 1.) saamelaisten kotiseutualueen kunnat ja kuntayhtymät, 2.) valtio ja julkishallinto ja 3.) saamelaisorganisaatiot, joista jälkimmäisiä ei käsitelty tämän raportin yhteydessä ajanpuutteen vuoksi. Kyselyssä pyydettiin sekä työntekijöitä että vastuualue- ja toimialapäälliköitä arvioimaan kokonaisuutena saamen kielilain toteutumista. Kyselylomakkeita oli kunnille ja kuntayhtymille sekä valtiolle ja julkishallinnolle kaksi erilaista; työntekijöiden lomake sisälsi 23 kysymystä ja vastuualue- ja toimialapäälliköiden lomake 81 kysymystä. Työntekijöiden kysymykset olivat kvantitatiivisia rasti ruutuun -kysymyksiä lukuun ottamatta yhtä kvalitatiivista kysymystä saamen kielilaista ja sen toimivuudesta. Sen sijaan useampaa vastuualue- ja toimialapäälliköiden kvantitatiivista kysymystä pyydettiin tarkentamaan vapaamuotoisilla kvalitatiivisilla tekstivastauksilla. Kysymyslomakkeet sisälsivät myös yhteisiä kysymyksiä saamen kielen taidosta, kielenkäytöstä ja saamen kielen edellytyksistä työtehtävissä.

Webropol-kysely laadittiin suomeksi sekä pohjois-, inarin- ja koltansaameksi. Vastausten analysointivaiheessa erikieliset lomakkeet yhdistettiin keskenään. Vastaajia pyydettiin valitsemaan työpaikkansa lomakkeessa annetuista vaihtoehdoista, muuten työntekijöiden vastaukset olivat anonyymejä. Vastuualue- ja toimialapäälliköiltä kysyttiin organisaatiota ja henkilötietoja, mutta vastaukset käsiteltiin nimettöminä. Tämän kyselyn yhteydessä ei kysytty kuntaa, toisin kuin Saamelaiskäräjien vuoden 2007 selvityksessä. Myös valtaosa kysymyksenasettelusta poikkesi aiemmasta raportista, joten suora vertailu vuoden 2004-2006 tilanteeseen ei onnistunut. Aineistoon toi haastetta pitkä ja monitahoinen kysymyslomake varsinkin vastuualue- ja toimialapäälliköiden kohdalla (81 kysymystä), mikä selvästi vähensi vastausten määrää lomakkeen loppua kohden. Useisiin kysymyksiin saatiin vain yksittäisten henkilöiden vastauksia, joita ei voinut hyödyntää tilastollisesti. Vastausajankohta saattoi myös vaikuttaa tulosten vähyyteen, sillä elokuussa osa työntekijöistä ja esimiehistä oli vielä kesälomilla tai muuten kiireisiä lomien jälkeen. Tästä syystä

vastausajankohtaa pidennettiin syyskuun loppuun, mutta tämä ei kuitenkaan lisännyt vastausten määrää. Kysely toteutettiin Saamen kielen toimiston toimesta ja Saamelaiskäräjät palkkasi tulosten analysointiin ja julkaisuun tutkijan 3 kk ajaksi.

3. Tulokset

Kunnista ja kuntayhtymistä Webropol-kyselyyn vastasi 139 työntekijää, joista pohjoissaamenkielisen kyselyn täytti 8 vastaajaa ja inarinsaamenkielisen kyselyn 1 vastaaja. Kuntasektorin vastuualue- ja toimialapäälliköistä kyselyn täytti 13 vastaajaa. Valtion ja julkishallinnon puolelta kyselyyn vastasi 188 työntekijää, joista pohjoissaamenkielisen kyselyn täytti 4 vastaajaa ja inarinsaamenkielisen kyselyn 2 vastaajaa. Valtion ja julkishallinnon vastuualue- ja toimialapäälliköistä kyselyyn vastasi 9, joista yksi täytti pohjoissaamenkielisen lomakkeen. Tuloksissa keskityttiin työntekijöiden osalta erityisesti saamea osaavien kielitaitoon ja saamen kielen käyttöön työympäristössä.

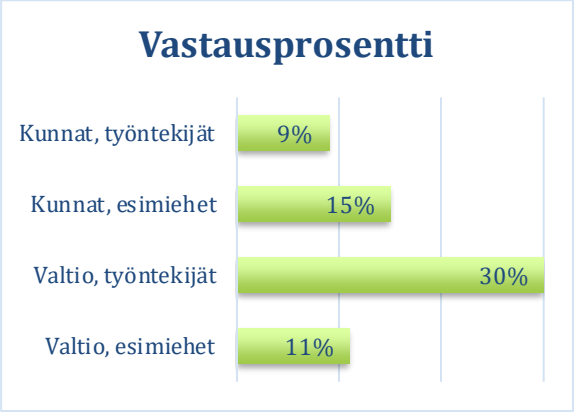

Kaavio 1. Webropol-kyselyyn vastanneiden työntekijöiden prosenttiosuus kunnissa ja kuntayhtymissä sekä valtiolla ja julkishallinnossa.

Tuloksia tarkastellessa tulee ottaa huomioon, että niissä on todennäköisesti vinoumaa kyselylomakkeesta pituudesta johtuen lomakkeen loppupäätä kohden varsinkin vastuualue- ja toimialapäälliköiden kohdalla. Lisäksi saamen kieltä koskeviin kyselyihin vastaavat yleensä pääsääntöisesti ne, jotka ovat tekemisissä saamelaisasioiden kanssa tai osaavat saamen kieltä. Kielitaidottomilla ja vähäisemmässä määrin saamelaisasioiden kanssa tekemisissä olevilla ei ole usein samanlaista motivaatiota osallistua asiaa koskeviin kyselyihin. Yleisesti ottaen myös negatiivinen asenne vähentää vastaushalua. Esimerkiksi kyselyyn vastaamatta jättäneet kunnan työntekijät (91 %) eivät oletettavasti edusta samanlaista vastaajajoukkoa kuin kyselyyn vastanneet työntekijät (9 %). Tämän yleisen valikoitumisharhan (selection bias) vuoksi tuloksia ei voida laajemmin yleistää, sillä tietynlaisen vastaajajoukon puuttuessa ne antavat hyvin todennäköisesti liian optimistisen kuvan saamen kielilain tilanteesta.

3.1 Saamen kielilain toteutuminen työntekijöiden osalta

3.1.1 Saamen kielen käyttö kunnallisella ja valtiollisella sektorilla

Työntekijöiden saamen osaamista kartoitettiin kyselyssä. Kuntien ja kuntayhtymien kaikista kyselyyn vastanneista työntekijöistä saamea ilmoitti osaavansa 37 % eli 51 henkilöä ja valtion ja julkishallinnon työntekijöistä 21 % eli 39 henkilöä (kaavio 2). Kuntien osalta suurimpana yksittäisenä saamea osaavana ryhmänä nousivat esiin peruskoulun parissa työskentelevät, minkä vaihtoehdon reilu kolmannes (35 %) vastaajista oli valinnut. Myös terveyden- ja hammashuollossa (18 %) sekä Lapin sairaanhoitopiirissä (16 %) oli useampia saamea osaavia henkilöitä töissä, muiden toimialojen vastaajien jäädessä alle viiteen henkilöön. On kuitenkin huomioitava, että annetuista vaihtoehdoista on voinut valita useita eri työpaikkavaihtoehtoja, ja osa saamenkielisistä vastaajista olikin valinnut useamman kuin yhden työpaikan. Valtion osalta suurimpina saamea puhuvana ryhmänä nousivat esiin Metsähallituksessa työskentelevät (26 %) ja Pohjois-Suomen tulli neljän vastaajan osalta (10 %). Muut vastanneet olivat lähinnä yksittäisiä henkilöitä eri toimialoilta.

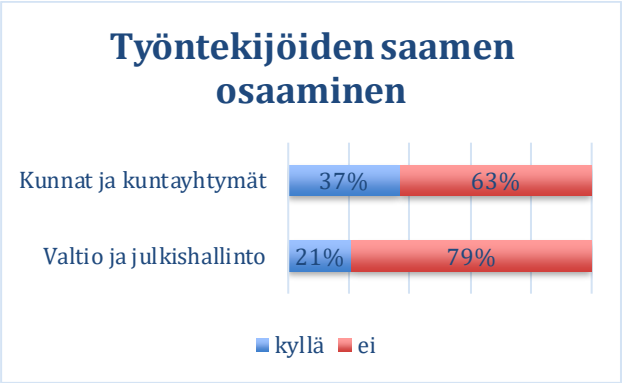

Kaavio 2. Kuntien ja kuntayhtymien sekä valtion ja julkishallinnon työntekijöiden ilmoittama saamen kielen osaaminen. Kysymyksessä ei pyydetty tarkentamaan, mitä saamea vastaaja puhuu, eli tässä yhteydessä saamen kieli tarkoittaa sekä inarin-, koltan- että pohjoissaamea. Valtion ja julkishallinnon kyselyyn vastasi 188 työntekijää ja kuntien ja kuntayhtymien 139 työntekijää eli kaikki kyselyyn osallistuneet.

Toisin kuin valtakielissä, vähemmistökielen puhujien keskuudessa äidinkielen käsite on sisällöltään vaihteleva ja vastaajat ovat voineet tulkita käsitteen monella tavalla. Äidinkieli voidaan ymmärtää esimerkiksi parhaiten osatuksi kieleksi, lapsuudessa ensimmäisenä opituksi kieleksi, lapsuudenkodin käyttökieleksi tai oman etnisen ryhmän kieleksi (vaikka henkilö ei sitä itse sujuvasti hallitsisikaan). Alla olevissa kaavioissa eritellään tarkemmin saamea osaavien työntekijöiden äidinkieltä, kielitaitoa ja saamen käyttöä työympäristössä. Kuntien ja kuntayhtymien työntekijöistä useat olivat valinneet äidinkielekseen useamman kuin yhden kielen, mikä on tyypillistä vähemmistökieltä puhuvilla. Useamman äidinkielen valinta tarkoittaa pääsääntöisesti kahta eri kieltä, joista toinen on tavallisesti suomi. Valtion ja julkishallinnon puolella vastaajat olivat valinneet lähinnä vain yhden äidinkielen, ja suomea äidinkielenään pitävien määrä oli kymmenisen prosenttiyksikköä kuntasektoria suurempi (kaavio 3). Tuloksissa tulee huomioida edellä mainittu valikoitumisharha erityisesti kuntasektorilla,

jossa Webropol-kyselyyn vastasi vain 9 % työntekijöistä, siinä missä valtion ja julkishallinnon puolella vastanneiden määrä ylsi 30 %.

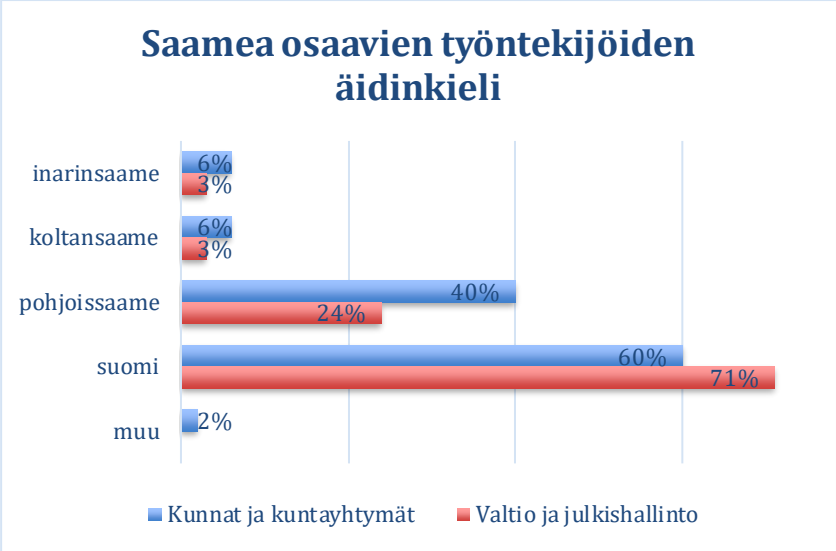

Kaavio 3. Saamea osaavien työntekijöiden äidinkielekseen ilmoittamat kielet. Kuntien ja kuntayhtymien työntekijöistä kysymykseen vastasi 50 henkilöä ja valtion ja julkishallinnon työntekijöistä 38 henkilöä. Vastausvaihtoehtoja on voinut valita useita.

Kyselyssä työntekijöitä pyydettiin arvioimaan eri saamen kielten taitojaan. Tuloksiin otettiin mukaan vain ne työntekijät, jotka ilmoittivat kyselyn alussa osaavansa saamea (kysymyksessä ei tarkennettu oliko kyse inarin-, koltan- vai pohjoissaamesta). Kuntien ja kuntayhtymien työntekijöistä saamea ilmoitti osaavansa 51 vastaajaa, joista 30-48 henkilöä vastasi tarkennetusti eri saamen kielten taidoistaan (kaavio 4). Valtion ja julkishallinnon työntekijöistä saamea ilmoitti osaavansa 39 vastaajaa, joista 29-37 henkilöä vastasi tarkennetusti kielitaidoistaan (kaavio 5). Kielitaidon kohdalla on kuitenkin huomioitava, että vastaajat ovat voineet jättää vastaamatta kysymyskohtaan, koska heiltä puuttuu kysyttävä kielitaito. Eli todennäköisesti ”en ollenkaan” kohdan osuus on merkittyä suurempi suhteessa muihin kohtiin erityisesti inarin- ja koltansaamen osalta. Merkittävintä tuloksissa oli se, että pohjoissaamea osaavistakin työntekijöistä vain noin puolet arvioi ymmärtävänsä puhuttua pohjoissaamea erinomaisesti tai hyvin, ja vielä harvempi puhuvansa erinomaisesti tai hyvin.

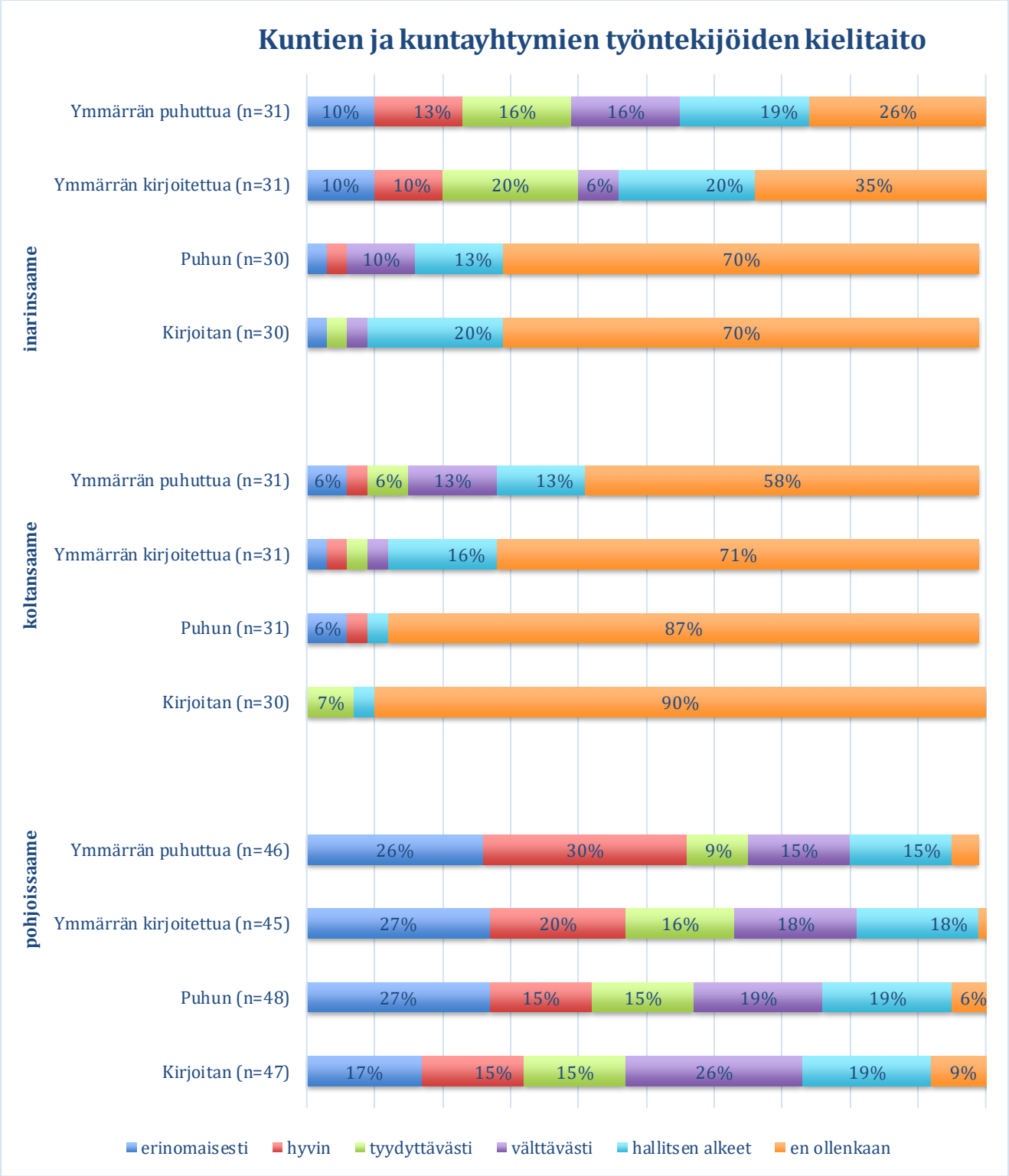

Kaavio 4. Saamea osaavien kunnan ja kuntayhtymien työntekijöiden (51) arviointi omasta kielitaidostaan. Prosentit on laskettu suhteessa kysymyskohtaan vastanneista (n). Alle 5 % lukemat on jätetty merkitsemättä kaavion selkeyttämiseksi.

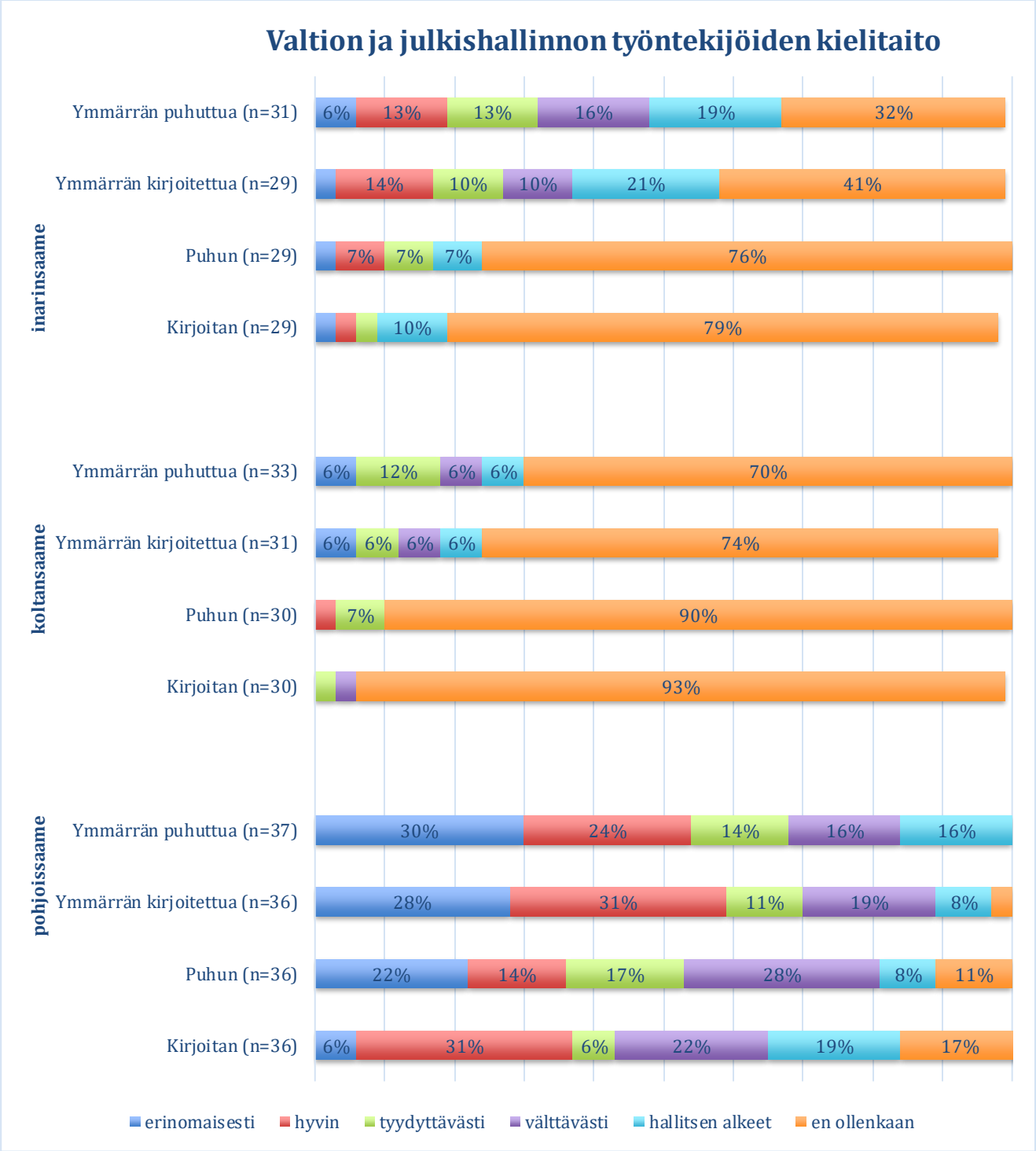

Kaavio 5. Saamea osaavien valtion ja julkishallinnon työntekijöiden (39) arviointi omasta kielitaidostaan. Prosentit on laskettu suhteessa kysymykseen vastanneista (n). Alle 5 % lukemat on jätetty merkitsemättä kaavion selkeyttämiseksi.

Kyselyyn vastanneet saamea osaavat työntekijät käyttivät suunnilleen saman verran pohjoissaamea työssään sekä kunnallisella että valtiollisella sektorilla suhteutettuna vastanneiden määrään (kaaviot 6 ja 7). Vastaajista vain muutama henkilö käytti työssään inarin- tai koltansaamea.

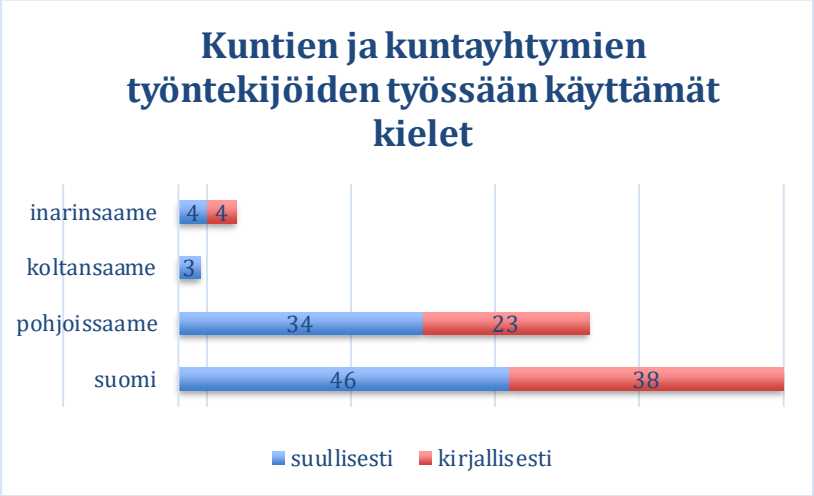

Kaavio 6. Kuntien ja kuntayhtymien saamea osaavien työntekijöiden työympäristössään käyttämät kielet. Kysymykseen vastasi 51 vastaajaa, vastausvaihtoehtoja on voinut valita useita. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä.

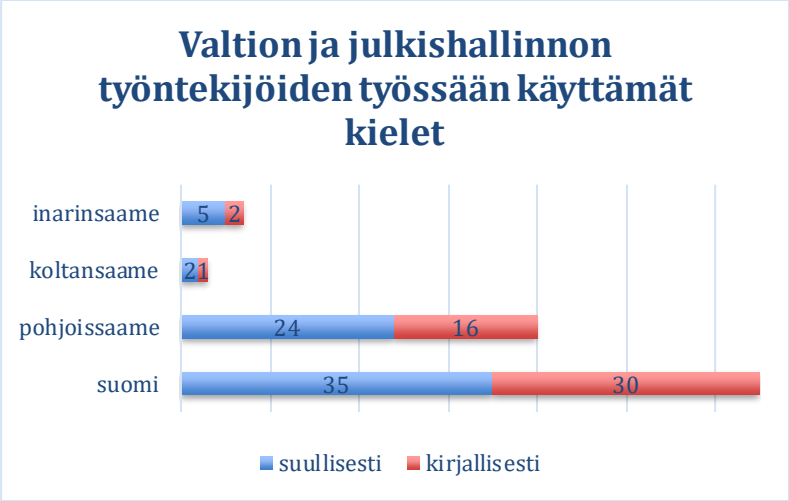

Kaavio 7. Valtion ja julkishallinnon saamea osaavien työntekijöiden työympäristössään käyttämät kielet. Kysymykseen vastasi 39 vastaajaa, vastausvaihtoehtoja on voinut valita useita. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä.

Kunnissa ja kuntayhtymissä saamea osaavista vastaajista lähes puolet ilmoitti käyttävänsä saamea työympäristössään päivittäin, valtiolla ja julkishallinnossa osuus oli 32 % (kaavio 8). Kuntien saamea osaavien työntekijöiden aktiivisempaan kielenkäyttöön vaikuttanee osaltaan peruskoulussa työskentelevien vastaajien suurehko osuus (35 %), koska koulumaailmassa kielen kanssa tekemisissä olevat käyttävät sitä oletettavasti enemmän päivittäin kuin esimerkiksi valtion virkamiehinä työskentelevät. Vastaajista osa oli työtehtävissä, joissa saamen käyttöä ei edellytetty, vaikka he sitä

osasivatkin. Tämä korostui varsinkin valtion ja julkishallinnon puolella, jossa 13 % valitsi vastauksen ”en koskaan” ja 18 % vastauksen ”työtehtävät eivät edellytä”.

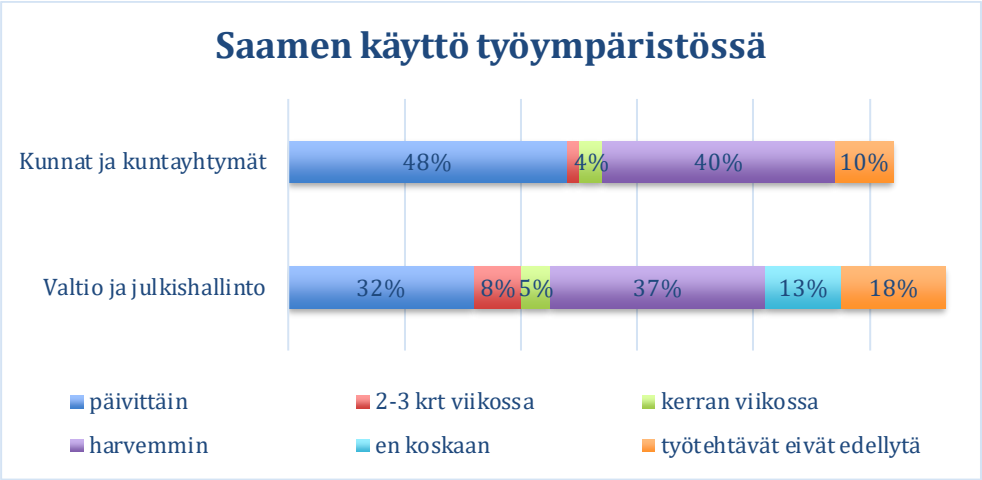

Kaavio 8. Saamen kielen käyttö työympäristössä saamea osaavien työntekijöiden osalta. Kuntien ja kuntayhtymien työntekijöistä kysymykseen vastasi 50 henkilöä, ja valittujen vastausten lukumäärä oli 52. Valtion ja julkishallinnon työntekijöistä vastasi 38 henkilöä, ja valittujen vastausten lukumäärä oli 43. Vastausprosentit on laskettu suhteessa kysymykseen vastanneisiin.

Saamen kielilain vaikutusta työmäärään tarkasteltiin sekä kaikkien että vain saamea osaavien työntekijöiden osalta. Kokonaisuutena työntekijät kokivat saamen kielilain vaikuttaneen vain vähän töiden lisääntymiseen toimialallansa: ainoastaan muutama prosentti sekä kunnallisella että valtiollisella sektorilla ilmoitti työmäärän lisääntyneen merkittävästi kielilain myötä (kaavio 9). Raportin alussa selitetyn valikoitumisharhan vuoksi todellinen määrä on todennäköisesti vielä tätäkin vähäisempi. Sen sijaan saamea osaavista työntekijöistä 10 % koki työmäärän lisääntyneen merkittävästi kielilain myötä sekä kunnallisella että valtiollisella sektorilla (kaavio 10). Suhteuttaessa kaavioiden 9 ja 10 vastausprosentit nähdään, että kuntasektorilla lähes ainoastaan saamea osaavat työntekijät ilmoittivat työmäärän merkittävästä lisääntymistä, kun taas valtiollisella sektorilla työmäärän lisääntymisestä ilmoittivat yhtäläisesti myös saamea osaamattomat työntekijät.

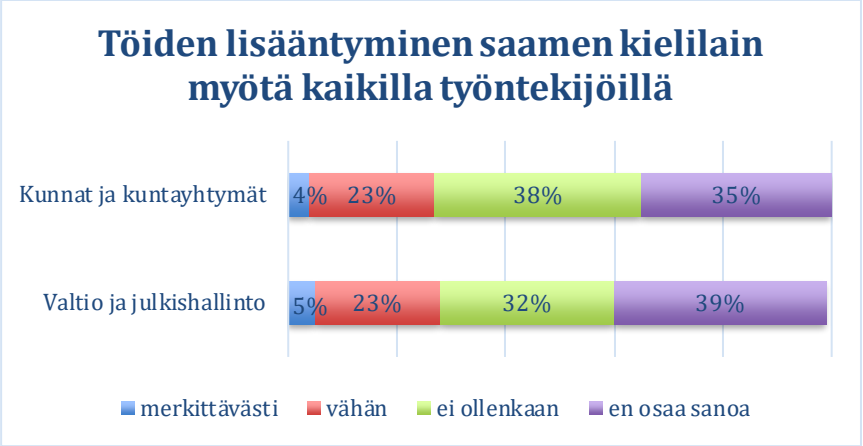

Kaavio 9. Saamen kielilain vaikutus töiden lisääntymiseen vastaajien toimialalla kaikkien työntekijöiden osalta. Kunnista ja kuntayhtymistä kysymykseen vastasi 139 työntekijää, valtiolta ja julkishallinnolta 185 työntekijää. Prosentit ovat suhteessa vastanneisiin.

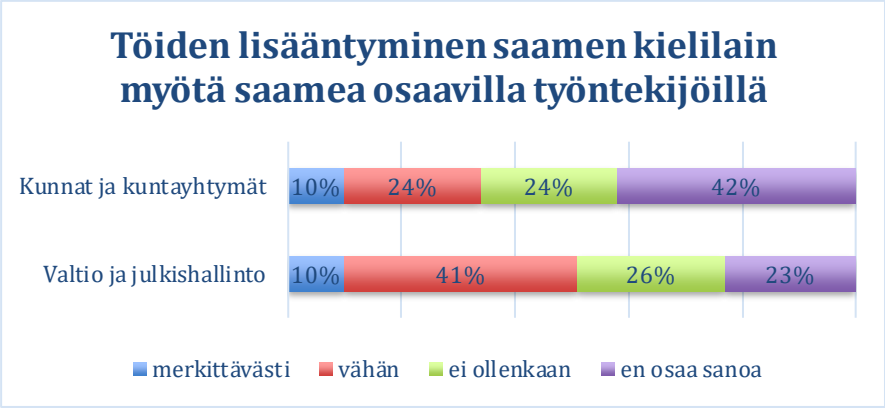

Kaavio 10. Saamen kielilain vaikutus töiden lisääntymisen vastaajien toimialalla saamea osaavien työntekijöiden osalta. Kunnista ja kuntayhtymistä kysymykseen vastasi 50 työntekijää, valtiolta ja julkishallinnolta 39 työntekijää. Prosentit ovat suhteessa vastanneisiin.

3.1.2 Saamen kielilaista tiedottaminen työyhteisössä

Saamen kielilain vaikutuksia tarkastellessa on keskeistä selvittää se, kuinka saamen kielilaista on tiedotettu työyhteisössä, onko tiedotus ollut riittävää ja ovatko työntekijät tietoisia saamen kielilain vaikutuksista työyhteisön toimintaan. Saamen kielilaista ei ollut tiedotettu huomattavan usean vastaajan mukaan mitenkään, kunnallisella sektorilla peräti 62 % ei ollut saanut tietoa kielilaista ja valtiollisella sektorilla 55 % (kaavio 11). Määrä on todennäköisesti vielä suurempi, sillä Webropol-kyselyn vastausprosentti oli kuntien työntekijöiden osalta vain 9 %, ja edellä mainitun valikoitumisharhan mukaisesti vastanneiden voi ajatella olevan yleisesti ottaen kiinnostuneempia tai tietoisempia saamelaisten kielellisistä oikeuksista, kuin vastaamatta jättäneiden. Saamen kielilain mukaan viranomaisten tulisi huolehtia oma-aloitteisesti toimintaympäristössään kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Kuitenkaan suurin osa työntekijöistä ei ollut saanut minkäänlaista tietoa

saamen kielilakiin liittyen, mikä on erityisen huolestuttavaa ottaen huomioon, että uusi velvoittava saamen kielilaki on ollut voimassa jo vuodesta 2004 alkaen.

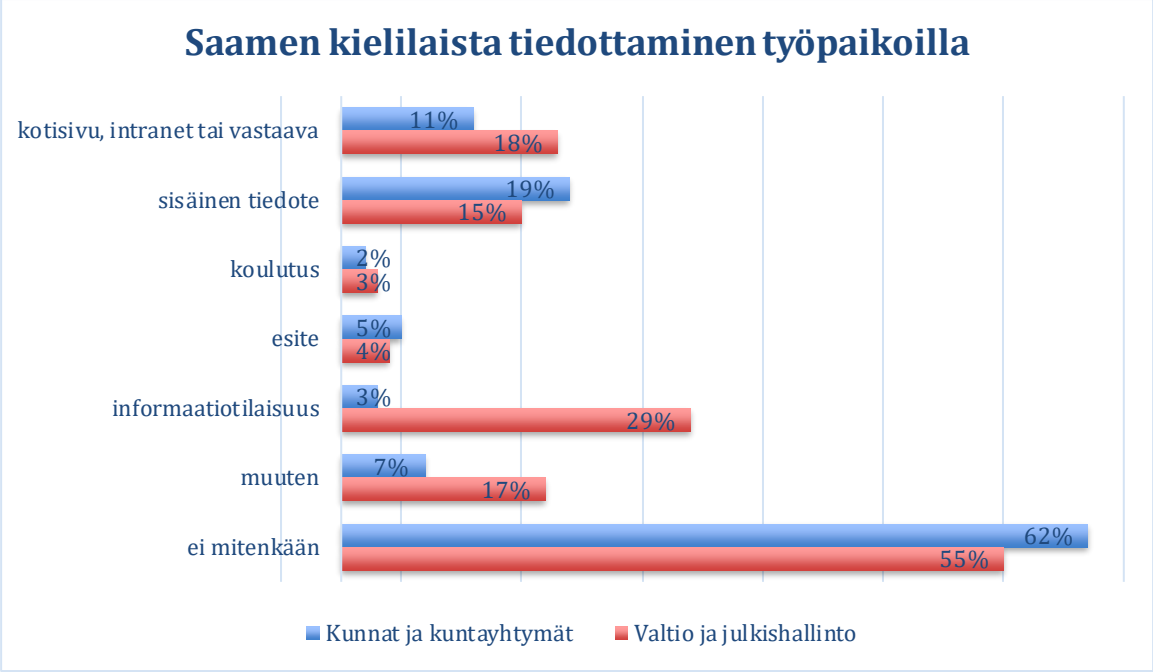

Kaavio 11. Saamen kielilain tiedottamiskanavat työpaikoilla. Kunnissa ja kuntayhtymissä kysymykseen vastasi 133 työntekijää ja valtion ja julkishallinnon puolelta 186 työntekijää. Koska vastausvaihtoehtoja on voinut valita useita, on vastaukset ilmoitettu prosenttiosuuksina kysymyskohtiin vastanneista.

Kysyttäessä vastaajien näkemystä saamen kielilain tiedottamisen riittävyydestä, sen katsottiinkin olevan enimmäkseen riittämätöntä tai kielilaista ei ollut tiedotettu lainkaan (kaavio 12). Ainoastaan valtion ja julkishallinnon kyselyn vastaajista reilu kolmannes oli sitä mieltä, että tiedottaminen oli ollut riittävää.

Kaavio 12. Työntekijöiden kokemus saamen kielilain tiedottamisen riittävyydestä. Kunnista ja kuntayhtymistä kysymykseen vastasi 133 työntekijää, valtiolta ja julkishallinnolta 184 työntekijää. Vastaukset on ilmoitettu prosenttiosuuksina kysymykseen vastanneista.

Sosiaali- ja terveyssektorilta kysymyksiin vastaajia oli liian vähän, ja valikoitumisharha näkyi vastauksissa selvästi: kaikki vastaajat olivat Lapin sairaanhoitopiiristä ja puolella vastanneista oli äidinkielenä saame ja puolella suomi, mikä ei kuvaa lainkaan sairaanhoitopiirin työntekijöiden todellista tilannetta.

3.1.3 Saamen kielilain toimivuus kuntien ja kuntayhtymien työntekijöiden mukaan

Kuntien ja kuntayhtymien työntekijöiltä kysyttiin näkemystä saamen kielilaista ja sen toimivuudesta omassa kunnassaan. Vastaajat olivat kuitenkin käsitelleet kielilain toimivuutta enimmäkseen oman toimialansa näkökulmasta koko kunnan sijaan. Saamea osaamattomista työntekijöistä 41 vastasi kysymykseen ja saamea osaavista 25. Vastaukset erosivat kielitaidon mukaan toisistaan siten, että saamea osaavat pitivät kielilain toteutumista keskimäärin heikompana kuin sitä osaamattomat, jotka olivat todennäköisesti kielilain kanssa vähemmän tekemisissä.

Saamea osaamattomat työntekijät eivät olleet keskimäärin kovinkaan tietoisia saamen kielilaista tai sen sisällöstä, tai kokivat ettei asia koskettanut heitä mitenkään. Vastaukset ”en ole tietoinen kielilaista”, ” en ole ajatellut asiaa” tai ”en tiedä sisältöä riittävän tarkasti, jotta pystyisin ottamaan asiaan kantaa” toistuivat usein. Jotkut vastaajista kuulivat kielilaista vasta kyselyn ansiosta. Asenteet kuten ”Meillä ei ole pelkästään saamen kieltä puhuvia asiakkaita, eli emme käytännössä tarvitse saamen kielen taitoa työssämme.” ja ”Käsittääkseni saamenkieliset asiakkaat osaavat puhua suomea, jolloin saamenkieliselle palvelulle ei ole tarvetta.” toistuivat osassa vastauksia. Kielilain myös ajateltiin toimivan hyvin, vaikkei tarkempaa tietoa lain sisällöstä tunnettukaan ”Tietääkseni toimii aika hyvin - vaikken edes tarkkaan tiedä, mitä kaikkea kielilaki edellyttää.” Toisaalta toivottiin mm. että kunta tiedottaisi, mistä saamen kielen palveluja voisi ostaa tarvittaessa. Virkamieskunnalle kaivattiin selkeämpää ja yksityiskohtaisempaa ohjeistusta, jotta luottamuselimiltä olisi mahdollista vaatia lisärahoitusta tulkkaukseen ja kääntämiseen.

Sen sijaan kunnan saamea osaavat työntekijät olivat enimmäkseen vahvasti sitä mieltä, ettei kielilaki toteudu toivottavasti. Vastauksissa tuli esiin, että kielilaista tiedotetaan aivan liian vähän, eikä eri palveluista, tapahtumista ja työntekijöiden mahdollisuudesta opiskella kieltä juuri puhuta. Koulun yhteydessä eräs vastaajista totesi, ettei oppilaiden subjektiivisesta oikeudesta valita opetuskieli tiedoteta juuri lainkaan, eikä kielitaidon tuomista etuuksista oppilaan tulevaisuuteen puhuta tarpeeksi vanhemmille. Toiveena oli myös, että lapsille järjestyisi helpommin omakielinen terveyden- ja sairaanhoidon palvelu. Tulkin erikseen tilaamisen katsottiin vievän sosiaali- ja terveyssektorilla liikaa aikaa, kun taas suomeksi asia hoitui saman tien. Terveyskeskuksiin toivottiin selkeää listaa saamenkielisistä työntekijöistä. Kielilain toimivuutta pidettiin tärkeänä sosiaali- ja terveyssektorilla myös siksi, että ikäihmisillä olisi mahdollisuus käyttää omaa kieltään. Parannettavaa löytyi varsinkin inarin- ja koltansaamen osalta.

Toisaalta kunnan osalta tilanteen katsottiin parantuneen, koska henkilöstöä oli voitu kouluttaa saamen kielen hallintaan. Vain kielen peruskurssin käyneiden kanssa koettiin kuitenkin hankalaksi asioida saameksi, koska työntekijän kielitaito ei ole peruskurssin jälkeen riittävä spesifiin asiointiin. Uuden henkilöstön perehdytyksen kielilakiin katsottiin toimivan riisutusti. Eräs vastaaja toivoikin, että Saamelaiskäräjät tai Saamelaisalueen koulutuskeskus voisivat kouluttaa etänä kuntien työntekijöitä aiheesta esim. vuosittain. Yksi vastaajista katsoi saamen kielen aseman vahvistuneen huomattavasti viimeisen 10 vuoden aikana ja asenteiden muuttuneen positiivisemmiksi, ja tältä osin

saamen kielilain toteutuvan pääsääntöisesti tyydyttävästi. Toisaalta tilanne koettiin haavoittuvaksi, koska monesti kyse oli yksittäisistä ja vaihtuvista saamea osaavista työntekijöistä.

Muutama vastaaja piti tärkeänä saamen opiskelun mahdollisuutta edes osittain työajalla. Opetusta toivottiin internetin lisäksi lähiopetuksena niissä saamelaisten kotiseutualueen kunnissa, joissa se on mahdollista. Virkavapauden saaminen kielen aktiiviseen opiskeluun saattoi estyä pätevien sijaisten puuttuessa tai omien taloudellisten seikkojen vuoksi. Myös saman sektorin sisällä palkallisen opintovapaan saanti saattoi vaihdella työtehtäväkohtaisista kielilinjauksista riippuen.

3.1.4 Saamen kielilain toimivuus valtion ja julkishallinnon työntekijöiden mukaan

Valtion ja julkishallinnon työntekijöiltä kysyttiin näkemystä saamen kielilaista ja sen toimivuudesta omassa organisaatiossaan. Saamea osaamattomista työntekijöistä 89 vastasi kysymykseen ja saamea osaavista 27. Saamea osaavat työntekijät olivat myös valtiollisella sektorilla keskimäärin tietoisempia kielilaista ja sen puutteista kuin saamea osaamattomat työntekijät.

Saamea osaamattomat valtion ja julkishallinnon työntekijät eivät muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta kokeneet kielilain koskettavan organisaatiotaan tai olivat tietämättömiä siitä. Useassa organisaatiossa toiminta oli hyvin eteläkeskeistä, eivätkä kyselyyn vastanneet kokeneet kielilain koskettavan heitä, tai eivät tunteneet sitä ”Saamen kielilaki ei näy millään tavalla organisaatiossamme.” tai kuten eräs verohallinnon työtekijä totesi ”Ei tunneta, ei tunnisteta.” ja ”Ei koske Helsingin päässä meitä ollenkaan, vaikka saamenkielisiä asuu Helsingissä paljon.”

Joillakin palvelut oli tuotettu käännös- ja tulkkipalveluita hyödyntäen. Toisaalta taas koettiin, että pätevien kääntäjien löytäminen oli ajoittain hankalaa. Siellä missä saamenkielisiä asiakkaita oli ollut, asiakkaat olivat tyytyneet asioimaan suomeksi: ”Kertaakaan (saamea osaava) asiakas ei ole minulta pyytänyt palvelua saamen kielellä.” Myös tavallinen asenne kielellisiä oikeuksia kohtaan heijastui muutamista vastauksista: ”Käsittääkseni saamenkieliset asiakkaat osaavat puhua suomea, jolloin saamenkieliselle palvelulle ei ole tarvetta.” Vastaukset kuten ”En osaa sanoa.”, ”Ei huomioida ollenkaan.”, ”En ole tiennyt ko. kielilain olemassaolosta.”, ”Ei ole tiedotettu mitenkään.” tai ”Tietoni asiasta ovat hyvin vähäiset.” olivat asenteellisten vastauksien lisäksi yleisiä. Toisaalla kielilain mukaisia palveluja oli myös pyritty järjestämään, mutta kysyntä oli ollut kuitenkin vähäistä ja kieltä osaavien henkilöiden saatavuus vaikeaa. Yhtälö koettiin hankalaksi myös suhteessa julkisen hallinnon tehokkuusvaatimuksiin.

Jotkut vastaajat nimesivät omalla sektorillaan kohtaamiaan ongelmia saamen kielilain toteutuksessa. Muun muassa TE-keskuksessa toivottiin, että Työ- ja elinkeinoministeriö ratkaisisi saamenkielisten palveluiden tuottamisen TE-hallinnossa valtakunnallisena ratkaisuna. Myös toinen työntekijä toivoi ministeriön varmistavan, että palvelut ovat saatavissa myös saamenkielellä ELY-keskuksissa ja TE-toimistoissa. Toisaalta sama työntekijä näki saamen kielen taitoisten työntekijöiden löytämisen erittäin haasteellisena ja palvelun järjestämisen tulkkauspalveluna todella kalliina. Tukesin työntekijän mukaan kokemukset saamen kielilain soveltamisesta olivat vähäiset ja asia oli tullut esille vain yhden kerran malminetsintäluvasta tiedottamisessa: ”Koska asia ei koskenut pääosin saamelaisia, eikä siihen ollut erityistä syytä, tiedotetta ei käännetty saameksi.” Vankeinhoitolaitoksella asiasta ei oltu tietoisia: ”Emme tiedä onko meillä ollut tai onko,

saamenkielisiä vankeja". Poliisin toimialalla todettiin, ettei saamen kielilain tarkoitus toteudu täysipainoisesti. Maanmittauksen parissa työskentelevä koki taustajärjestelmissä merkittäviä puutteita: esimerkiksi erikielisten paikannimien koordinaattilistat olisivat olleet tarpeellisia karttakäyttöliittymiä varten. Karttoihin ja dokumentteihin saamenkieliset nimet käännettiin tarvittaessa, mutta hallinnon tietojärjestelmässä ne olivat vain yhdellä kielellä.

Kaavakkeita toivottiin enemmän saamenkielisinä, mutta tekniset vaikeudet olivat estäneet niiden saannin. Ajateltiin myös, että jos kieliasiat hoidettaisiin valtiolla keskitetysti, rahoitus käännösten saamiseen olisi helpompaa. Jatkuvan saamenkielisen valmiuden ylläpidon koettiin olevan yksittäiselle organisaatiolle raskasta ja sen toteuttaminen nähtiin haasteelliseksi. Jotkut vastaajista mainitsivat, ettei työnantajilta oltu saatu asiassa minkäänlaista ohjeistusta.

Myös positiivisia esimerkkejä löytyi muutama. "Kansalaisneuvontapalvelun osalta on sovittu toimintamalli, joka mahdollistaa yhteydenoton saamen kielellä sähköpostin, tekstiviestin tai sähköisen lomakkeen kautta. Vastaukset käännetään saamen kielelle. Oma Yritys-Suomi ja Asiantuntijan Oma Yritys-Suomi -palveluissa on mahdollista antaa sähköistä yritysneuvontaa saamen kielellä." Myös puolustusvoimien kutsuntakuulutukset ja toimintaohjeet lähetetään saamenkielisten kuntien kaikille kutsunnanalaisille suomen lisäksi inarin-, koltan- ja pohjoissaameksi. Kutsuntalautakunnassa on lisäksi näiden kuntien alueella saamen kielen taitoinen jäsen, joka on voinut toteuttaa tarvittaessa tulkkauksen.

Saamea osaavat työntekijät olivat keskimäärin tietoisempia kielilaista, ja katsoivat sen toimivan muutamia poikkeuksia lukuun ottamatta joko huonosti tai tyydyttävästi, ja lain toteutumisen olevan kiinni useilla aloilla yksittäisistä saamen kielen taitoisista henkilöistä. Osa koki saamen kielilain vähättelyä omassa työpaikassaan, ja toivoi asiakkaille mahdollisuutta saamen kielellä asiointiin. Saamen kielilain koettiin olevan enemmänkin ohjeistus kuin laki. Mitä etelämpänä organisaation hallinto ja päätökset tehtiin, sitä vieraampi saamen kielilain nähtiin olevan työnantajalle. Erään vastaajan mielestä kielilakia toteutettiin minimivaatimuksilla, jotta sen voitaisiin juuri sanoa toteutuvan. Parannettavaa ajateltiin olevan, samoin asenteiden korjaamisessa. Äidinkielisiä työntekijöitä toivottiin enemmän, jotta asiointi olisi sujuvaa. Eräs vastaaja toivoi enemmän motivoimista kielilain toteuttamiseen sielläkin, missä oli jo tarpeeksi saamenkielisiä työntekijöitä. Sähköinen ja kirjallinen asiointi koettiin puutteena myös silloin, kun toimialalla oli töissä saamea osaava henkilö, ja suullinen asiointi saameksi mahdollista.

Esimerkiksi työhallinnossa saamen kielilain ei katsottu toimivan. Verohallinnossa oli yksi pohjoissaamenkielinen työntekijä vuonna 2015, muttei inarin- ja koltansaamenkielisiä. Tullissa ohjeistusta oli käännetty saameksi, mutta sen päivittäminen ei ollut kuitenkaan ajan tasalla. Sen sijaan Metsähallituksen työntekijä katsoi kielilain toteutuvan selkeästi lain vaatimusten yli. "Viime vuosina olemme myös järjestäneet saamen kielen käyttötilanteita, jotka itse koen tärkeämmäksi kuin asiakirjojen käännökset, joita toki myös tarvitaan." Toisen Metsähallituksen työntekijän mukaan saamenkielisiä asiakaspalvelijoita oli edelleen vähän, vaikka muuten kielilakia toteutettiin hyvin. Metsähallituksella toimii osa-aikainen saamenkielinen tiedottaja, mutta toisaalta inarin- ja koltansaamen kääntäjiä ei ollut tarpeeksi. Oikeuslaitoksella saamen kielilain ei katsottu toteutuvan tarkoituksenmukaisesti, koska se oli lähinnä tulkkauksen varassa. Pysyvää saamenkielistä henkilöstöä ei ollut, eikä hovioikeuden virkoihin oltu saatu päteviä saamenkielisiä hakijoita.

Myöskään erillistä rahoitusta auskultoijien palkkaukseen ei ollut saatu yrityksestä huolimatta. Henkilökunta oli kuitenkin tietoinen saamenkielisten oikeuksista.

Yksi vastaajista näki saamen kielilain haasteena julkisen hallinnon rakenteiden ja organisaation kovan muuttumisvauhdin ja palveluiden keskittämisen eri viranomaisorganisaatioiden kesken valtakunnallisiin toimintayksiköihin, jolloin varsinainen asiantuntija saattaa olla toisella puolella Suomea. Vastaajan mukaan haastavaa tulevaisuudessa oli myös perinteisen toimistoasioinnin väheneminen sähköinen e-asioinnin, chatti-asioinnin ja videopalveluiden edessä.

3.2 Saamen kielilain toteuttaminen vastuualue- ja toimialapäälliköiden osalta

Vastuualue- ja toimialapäälliköiden vastaajamäärät olivat kauttaaltaan liian vähäisiä tilastolliseen yleistämiseen ja prosenttiosuuksien laskemiseen. Tuloksia tuleekin pitää suuntaa antavina. Kyselyyn vastanneista vastuualue- ja toimialapäälliköistä saamea osasi 5 kunnallisen sektorin 13 vastaajasta ja 2 valtiollisen sektorin 9 vastaajasta (kaavio 13).

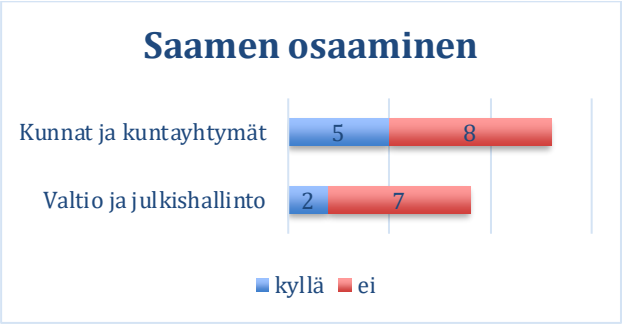

Kaavio 13. Vastuualue- ja toimialapäälliköiden saamen kielen taito kunnallisella ja valtiollisella sektorilla. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä.

Valtion ja julkishallinnon vastuualue- ja toimialapäälliköistä kysymykseen saamen kielilaista ja sen toimivuudesta omalla vastuualueellaan kertoi näkemyksiään viisi vastaajaa. Kielilain katsottiin toteutuvan rimaa hipoen, mutta toisaalta siitä voisi selvitä oikealla asenteella. Yhden vastaajan mukaan kielilain kirjaimellinen noudattaminen tai sen vaatiminen oli käytännössä mahdotonta, ja yhdellä ei ollut kokemusta kielilaista.

Valtion ja julkishallinnon vastuualue- ja toimialapäälliköistä yksi näki erityisesti rekrytoinnissa ongelmallisena sen, että valtiolle.fi-sivusto ei tue kielenä saamea. Vastaaja oli yrittänyt saada tilannetta muuttumaan ottamalla yhteyttä valtionkonttoriin, mutta palvelun ylläpitäjien mukaan ”ongelma oli sikäli pieni, ettei sille tulla tekemään mitään”. Rekrytoinnissa ongelmana koettiin myös pätevien hakijoiden halu hoitaa työnsä saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelta käsin silloin, kun työpaikka olisi ollut saamelaisten kotiseutualueella. Maanmittauslaitoksella kielilain toimivuudesta

oli kysytty palvelupisteiden henkilöstöltä, joiden mukaan kielilaki toimii Ylä-Lapissa erinomaisesti ja muualla tulkki- ja käännöspalvelut järjestyivät tarvittaessa muutaman päivän varoitusajalla. Kilpailu- ja kuluttajaviraston (KKV) yhdenvertaisuussuunnitelmassa 2015-2017 ei ollut erikseen mainittu saamen kielilakia, mutta syrjimättömyyttä pidettiin vastaajan mukaan viraston arvopohjana. KKV:n ohjaamaa ja johtavaa valtakunnallista maistraattien kuluttajaneuvontapalvelua annetaan ja käännetään tarvittaessa myös saameksi. Tähän mennessä oli vastaanotettu yksi saamenkielinen puhelu. Saamelaisalueen koulutuskeskuksessa pidettiin tilannetta inarin- ja koltansaamen taitoisten osalta hyvänä kielilinjojen koulutusten ansiosta.

Kuntien ja kuntayhtymien vastuualue- ja toimialapäälliköistä kysymykseen saamen kielilaista ja sen toimivuudesta omassa kunnassaan tai kuntayhtymässään kertoi näkemyksiään kaksitoista vastaajaa. Toisaalta lain katsottiin toteutuvan osin ja huonosti, tai toiveissa oli päästä välttävälle tasolle (pelastuslaitos), toisaalta saamenkielisten palveluiden katsottiin olevan hyvin saatavilla tai lain toimivan kohtuullisesti. Osalla lain toimivuuden katsottiin perustuvan tulkkauspalveluihin. Toisaalta asiakaspalautteissa oli tullut esiin, ettei kaksikielisyyden pitäisi olla tulkkausta ja kääntämistä saameen, eikä tulkkien käyttö ollut tuntunut yhtä luontevalta kuin suoraan viranhaltijan kanssa asiointi. Yksi vastaajista koki kielilakiin suhtautumisen muuttuneen koko ajan myönteisemmäksi. Ainoastaan kaksi vastaajista korosti kielilain oikean hengen toteutumista: ”Kielilaista ymmärretään vaatimukset, ei henkeä!”

Kuntien ja kuntayhtymien vastuualue- ja toimialapäälliköistä yksi vastaaja mainitsi, että saamen kielen ja kulttuurin koulutusta oli saatavilla uusille työntekijöille. Toinen koki sen sijaan saamea taitamattoman henkilökunnan kouluttamisen hankalaksi. Saamen kielen taitoisen koulutetun henkilökunnan rekrytointi ja saaminen koettiin ylipäätään hankaliksi, ja kielilain edellyttämiä päteviä henkilöitä ei ollut helposti saatavilla. Peruskoulun puolella eräs vastuualue- ja toimialapäällikkö totesi, ettei pedagogisesta pätevyydestä varsinaiseen tehtävään voida tinkiä saamen kielen perusteella, joten on hyväksyttävä se, että pätevä henkilö koulutetaan saamen kielen taitoiseksi. Kuten vastaaja asian ilmaisi: ”On lottovoitto, jos saamenkielinen henkilö on hakeutunut kouluttautumaan aineenopettajaksi, hän palaa koulutuksen jälkeen saamelaisalueelle ja hänelle löytyy vielä kotiseudulta sopiva virka. Osaaminen on jo muutenkin spesifiä.” Opetustoimessa saamenkielistä viestintää häiritsi myös yleisesti ottaen keskeisten opetustoimen ohjelmistojen (esim. Wilma ja Primus) suomenkielisyys ja suomen fontisto.

Kunnista vain saamelaisenemmistöisellä Utsjoella saamen kielilain katsottiin toimivan jossain määrin: ”Utsjoen sivistystoimessa kielilaki toimii kohtalaisesti, mutta pitkä matka on vielä todelliseen kielten tasa-arvoon - tämä johtuu siitä, että saamenkieliset ovat kaksikielisempiä kuin suomenkieliset.” Utsjoella sivistyslautakunta toimii pääosin saameksi, sekä mm. koulujen tiedotus ja juhlat toimitetaan kahdella kielellä. Kielilain toteutumisen suurimpana esteenä vastaaja näki kuntien pienet resurssit: budjetista ei ollut mahdollista myöntää palkallisia virkavapaita kielen opiskeluun, koska sijaisia ei kyetty palkkaamaan. Ongelmana nähtiin myös usein vaihtuvat työntekijät: ”Tavallisesti yksi viranhaltija hoitaa laajaa kenttää, eikä ehdi perehdyttää työntekijöitä saamen kieltä koskeviin asioihin. Usein myös työntekijöiden vaihtuvuus on suurta, jolloin perehdytystarve on suuri.”

Webropol-kyselyn kvalitatiivisessa osiossa vastuualue- ja toimialapäälliköiden vastaajamäärät jäivät myös alle tilastollisesti luotettavana pidettävän rajan. Alla olevia kaavioita tuleekin pitää lähinnä

suuntaa antavina ja myös pienestä vastausprosentista johtuva valikoitumisharha tulee ottaa huomioon. Vastuualue- ja toimialapäälliköt katsoivat toimialansa täyttävän saamen kielilain ja asetuksen vaatimukset lähinnä tyydyttävästi tai välttävästi (kaavio 14), mikä tuli esiin myös aiemmissa vapaamuotoisissa vastauksissa.

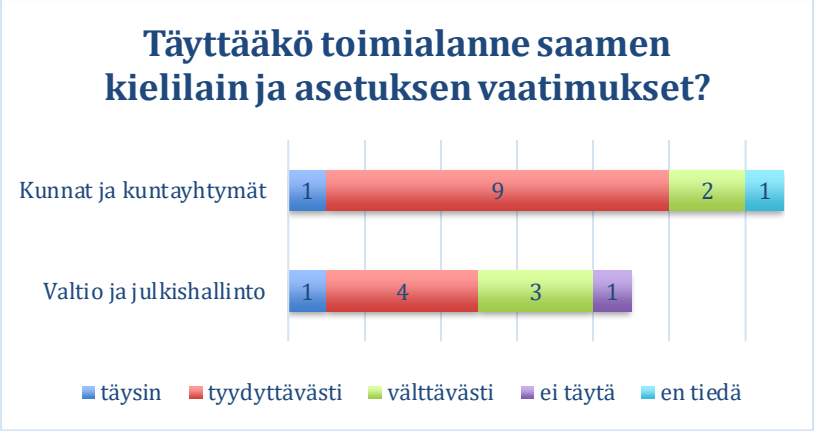

Kaavio 14. Saamen kielilain ja asetuksen vaatimusten täyttyminen vastuualue- ja toimialapäälliköiden mukaan kunnissa ja kuntayhtymissä sekä valtiolla ja julkishallinnossa. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Kuntasektorilla vastanneita oli 13 ja valtiollisella sektorilla 9. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, on tulos tilastollisesti lähinnä suuntaa antava.

Sekä kunta- että valtiollisen sektorin vastuualue- ja toimialapäälliköt olivat lisänneet jossain määrin henkilöstön palkkaamista saamen kielilain velvoitteiden vuoksi vuosien 2012-2014 aikana (kaavio 15). Pelkästään koltansaamenkielisiä ei ollut tänä aikana palkattu.

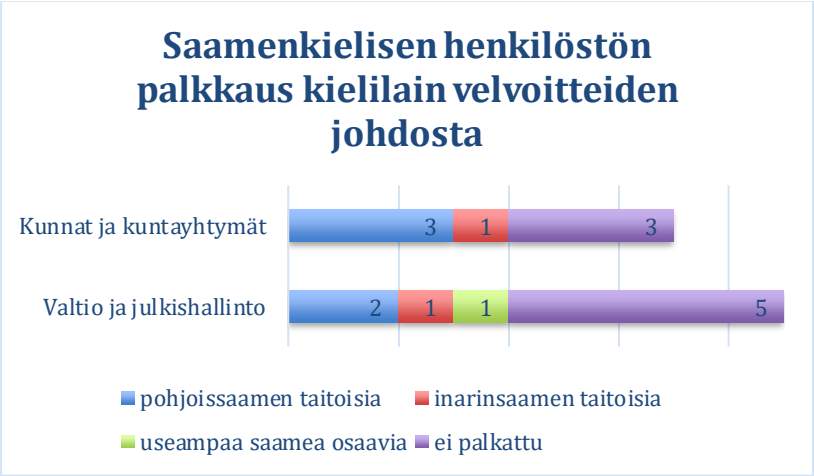

Kaavio 15. Kaaviossa on kielilain velvoitteiden vuoksi vastuualue- ja toimialapäälliköiden vuosien 2012-2014 aikana palkkaama saamea osaava henkilöstö. Palkattujen henkilöiden lukumäärä ei ole tiedossa, ainoastaan minkä kielisiä on palkattu. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastausmäärinä. Vastaajia oli kuntasektorilla 6 ja vastauksia 7, valtiollisella sektorilla vastaajia oli 7 ja vastauksia 9. Esimerkiksi kunnallisella sektorilla kolme esimiestä on ilmoittanut palkanneensa

pohjoissaamentaitoista henkilöstöä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, vastaukset eivät ole tilastollisesti yleistettävissä.

Vastuualue- ja toimialapäälliköiden mukaan saamen käyttö oli lisääntynyt työyhteisössä kielilain myötä jonkin verran tai vähän (kaavio 16). Tämä vastaa aiempaa työntekijöiden kokemusta kielilain vaikutuksesta työmäärään: ainoastaan saamea osaavista työntekijöistä 10 % oli kokenut työmäärän lisääntyneen toimialallaan merkittävästi, muuten kielilain vaikutukset koettiin vähäisinä (kaaviot 9 ja 10).

Kaavio 16. Vastuualue- ja toimialapäälliköiden näkemys saamen käytön lisääntymisestä työyhteisössä saamen kielilain käyttöönoton myötä. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, on tulos tilastollisesti lähinnä suuntaa antava.

Saamenkielisen henkilöstön rekrytointia pidettiin keskimäärin melko vaikeana (kaavio 17), mikä tuli selvästi esiin myös vastuualue- ja toimialapäälliköiden vapaamuotoisissa vastauksissa.

Kaavio 17. Vastuualue- ja toimialapäälliköiden kokemukset saamenkielisen henkilöstön rekrytoinnista. Kunnissa ja kuntayhtymissä kysymykseen vastasi 7 esimiestä, valtiolla ja julkishallinnossa 8 esimiestä. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Vaikka kyselyyn vastanneet ovat yksittäisiä henkilöitä, voidaan kaaviosta kuitenkin nähdä, että saamenkielisen henkilöstön rekrytointi on keskimäärin melko vaikeaa.

Esimiehiltä kysyttiin riittävien saamenkielisten palveluiden turvaamisen keinoja silloin, kun henkilöstössä ei ollut tarpeeksi saamen kielen taitoisia työntekijöitä. Vastaukset antavat suhteessa muihin tuloksiin liian positiivisen kuvan (kaavio 18). Toisaalta vastausvaihtoehdot ovat olleet valmiiksi annettuja ja luonteeltaan positiivisia, esimerkiksi vaihtoehtoa ”ei mitenkään” ei ollut mahdollista valita.

Kaavio 18. Riittävien saamenkielisten palvelujen turvaaminen silloin, kun henkilöstössä ei ole tarpeeksi saamen kielen taitoisia työntekijöitä. Kuntien ja kuntayhtymien puolelta kysymykseen vastasi 7 ja valtion ja julkishallinnon puolelta 8

vastuualue- ja toimialapäällikköä. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, on tulos tilastollisesti lähinnä suuntaa antava.

Saamen kielilain 31 §:n perusteella mm. saamelaisten kotiseutualueen kunnat voivat hakea valtionavustusta saamen kielilain soveltamisesta aiheutuneisiin kustannuksiin (kaavio 19). Hakemusten perusteella valtionavustuksen tarve on kuitenkin runsaat puolet enemmän kuin jaettavan valtionavustuksen määrä. Tämä selittää miksi kielilaista aiheutuneiden kustannusten rahoituksen koetaan olevan erityisesti kunnissa riittämätöntä (kaavio 20). Sen sijaan valtiolla ja julkishallinnossa kielilain rahoitus ei ole keskitettyä, eikä tilastoja kustannusten ja rahoituksen suhteesta ole saatavilla.

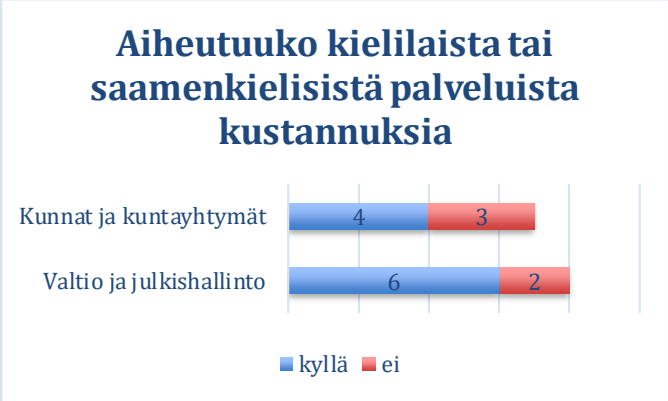

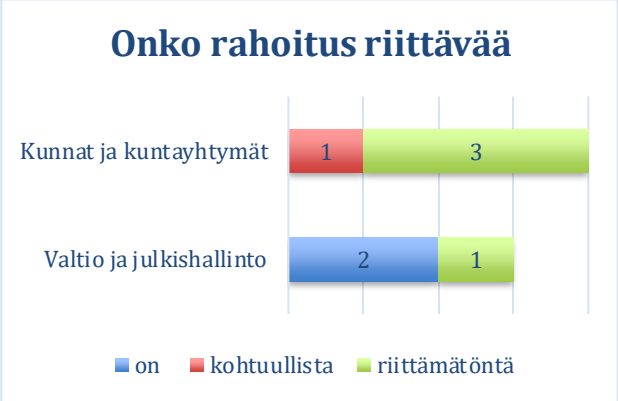

Kaaviot 19 ja 20. Kustannusten aiheutuminen saamen kielilaista ja saamenkielisistä palveluista sekä saadun rahoituksen riittäminen saamen kielilain ja/tai saamenkielisten palvelujen aiheuttamiin kuluihin. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, on tulos tilastollisesti lähinnä suuntaa antava.

Vastuualue- ja toimialapäälliköiltä kysyttiin, kuinka tärkeänä he kokivat saamen kielilain soveltamisen (kaavio 21). Kysymysmuoto kielilain tärkeydestä on voinut myös kannustaa vastaajia antamaan tavallista positiivisemman vastauksen, sillä vapaamuotoisissa vastauksissa kielilakia ei koettu yhtä tärkeäksi, ja useilla sektoreilla sen toteuttaminen oli jäänyt kokonaan.

Kaavio 21. Saamen kielilain soveltamisen koettu tärkeys. Kuntien ja kuntayhtymien puolelta kysymykseen vastasi 13 ja valtion ja julkishallinnon puolelta 9 vastuualue- ja toimialapäällikköä. Kysymysmuoto on voinut kannustaa todellista positiivisempaan vastaamiseen. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, on tulos tilastollisesti lähinnä suuntaa antava.

3.2.1. Tulkkauspalvelujen toteutuminen

Vastuualue- ja toimialapäälliköiden tulkkauspalveluiden järjestämistä kartoitettiin useammasta eri näkökulmasta. Vastaajamäärät jäivät tältäkin osin liian alhaisiksi, joten tuloksia tulee pitää lähinnä suuntaa antavina. Samoin edellä mainittu pienestä vastausprosentista johtuva valikoitumisharha tulee ottaa huomioon.

Kaavio 22. Tulkkauspalvelujen järjestäminen vastuualue- ja toimialapäälliköiden toimialoilla. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, tuloksia ei voida yleistää.

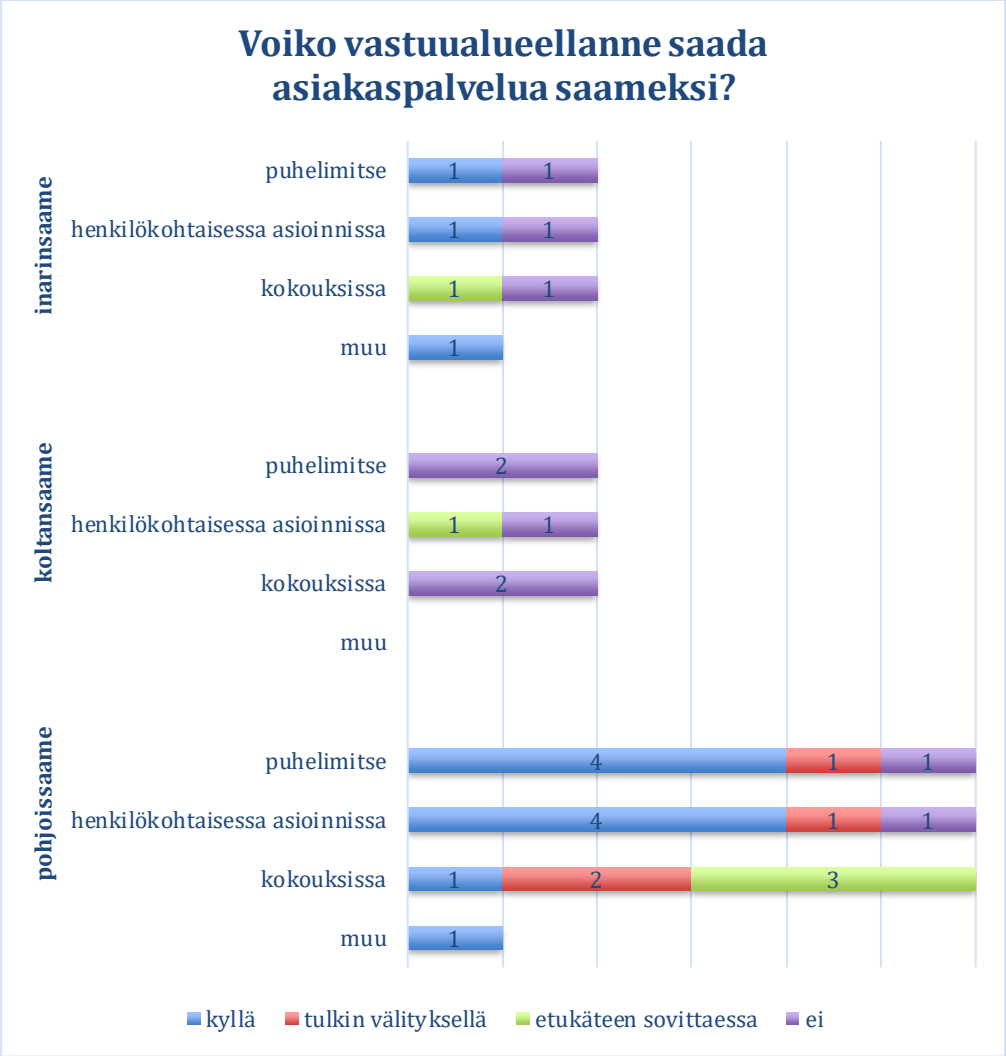

Kaavio 23. Kuntien ja kuntayhtymien vastuualue- ja toimialapäälliköiden vastuualueilla saatavilla oleva saamenkielinen asiakaspalvelu. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, on tulos tilastollisesti lähinnä suuntaa antava.

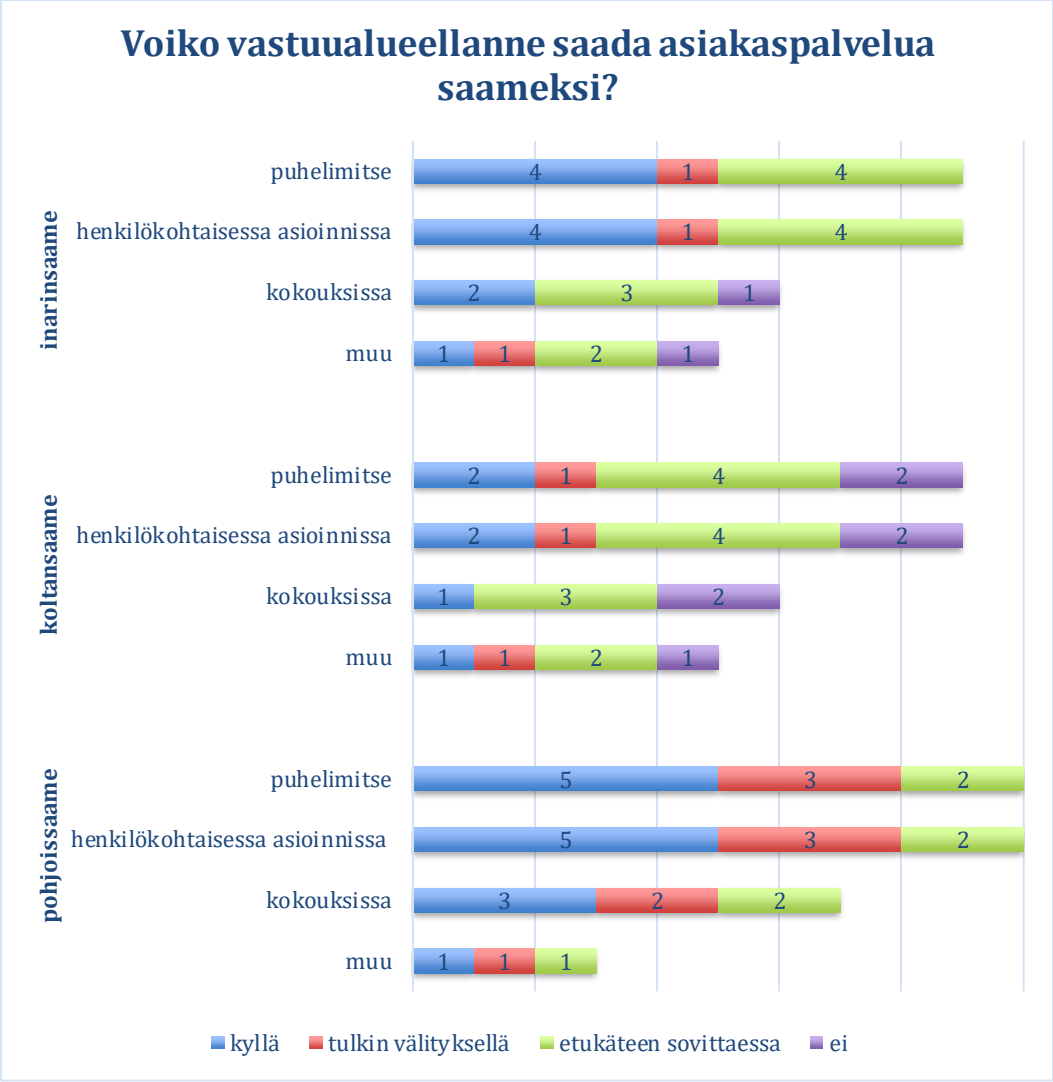

Kaavio 24. Valtion ja julkishallinnon vastuualue- ja toimialapäälliköiden vastuualueilla saatavilla oleva saamenkielinen asiakaspalvelu. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, on tulos tilastollisesti lähinnä suuntaa antava.

Kysyttäessä kuinka vastuualue- ja toimialapäälliköt järjestävät tulkkauksen toimialallaan, vastauksista nähdään useiden eri vaihtoehtojen olevan käytössä samanaikaisesti (kaavio 25). Saman toimialan sisällä joko viranhaltija puhuu itse saamea, henkilökuntaan kuuluva työntekijä toimii tulkkina tai tulkkauspalvelu tilataan ulkopuolisilta. Yksi vastaaja ilmoitti, että asiakas järjestää tarvitessaan tulkkauksen itse.

Kaavio 25. Kuntien ja kuntayhtymien sekä valtion ja julkishallinnon vastuualue- ja toimialapäälliköiden järjestämät tulkkauspalvelut. Kunnista ja kuntayhtymistä kysymykseen vastasi 6 vastaajaa sekä valtiolta ja julkishallinnosta 7 vastaajaa. Vastausvaihtoehtoja on voinut valita useita. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, on tulos tilastollisesti lähinnä suuntaa antava.

Tulkkauksen järjestymisen nopeudessa oli huomattavaa vaihtelua saman päivän aikana järjestyvästä tulkkauksesta aina viikkoon, mitä voi pitää kohtuuttoman pitkänä aikana (kaavio 26).

Kaavio 26. Kuntien ja kuntayhtymien sekä valtion ja julkishallinnon vastuualue- ja toimialapäälliköiden ilmoittama tulkkauksen järjestymisen nopeus asiakkaan pyytäessä tulkkausta. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, tuloksia ei voida yleistää.

Suurimmalla osalla vastuualue- ja toimialapäälliköistä ei kuitenkaan ollut omakohtaista kokemusta tulkkien palkkaamisesta ja rekrytoinnista (kaavio 27). Toisaalta vastaajien toimialoilla saattoi olla tarpeeksi saamen kielen taitoista henkilökuntaa omasta takaa, jolloin rekrytointia ei tarvinnut.

Kaavio 27. Vastuualue- ja toimialapäälliköiden kokemukset tulkkien palkkaamisesta ja rekrytoinnista. Tulokset on ilmoitettu absoluuttisina vastaajamäärinä. Koska vastaajamäärät ovat yksittäisiä henkilöitä, tuloksia ei voida yleistää.

4. Yhteenveto ja johtopäätökset

Tämä selvitys antaa ajantasaistettua tietoa saamen kielilain toimivuudesta kunnissa ja kuntayhtymissä sekä valtiolla ja julkishallinnossa. Saamen kielilain toimivuutta viranomaisten taholla on selvitetty edellisen kerran systemaattisesti Saamelaiskäräjien tekemässä raportissa kymmenen vuotta sitten (Näkkäläjärvi 2007), ja sivuttu eri näkökulmasta Saamebarometrissa (2016). Molemmissa selvityksissä tuli esiin vakavia puutteita kielilain toteutuksessa.

Tämän tutkimuksen aineisto kerättiin vuoden 2015 elo-syyskuun aikana. Kysely lähetettiin sähköisesti Webropol-kyselytyökalulla kaikille niille viranomaisille, joita saamen kielilaki koskee ja joihin lakia sovelletaan. Kohderyhmiksi valittiin saamelaisten kotiseutualueen kuntien ja kuntayhtymien sekä valtion ja julkishallinnon työntekijät ja vastuualue- ja toimialapäälliköt. Kyselyssä arvioitiin kokonaisuutena saamen kielilain toteutumista Webropol-lomakkeilla, jotka oli suunnattu erikseen työntekijöille (23 kysymystä) ja vastuualue- ja toimialapäälliköille (81 kysymystä). Vastausprosentti jäi suhteellisen pieneksi, vähiten kyselyyn vastanneita oli kuntien ja kuntayhtymien työntekijöissä (9 %), ja eniten valtion ja julkishallinnon työntekijöissä (30 %). Tuloksissa tulee ottaa huomioon pienestä vastausprosentista johtuva valikoitumisharha, eli vastanneissa on todennäköisesti yliedustus niillä, jotka ovat tekemisissä saamen kielen kanssa tai joilla on muuten positiivinen asenne saamelaisasioihin. Todellinen tilanne ja tietoisuus kielilaista ovatkin todennäköisesti tätä selvitystä huonommalla tolalla.

Kyselyyn vastanneet vastuualue- ja toimialapäälliköt pitivät kielilain toteuttamista monelta kannalta haasteellisena. Valtion ja julkishallinnon vastaajat näkivät kielilain toteutuvan joko rimaa hipoen tai toteuttamisen olevan kielilain edellyttämällä tavalla käytännössä mahdotonta. Toisaalta toiveena oli päästä välttävälle tasolle. Kuntien ja kuntayhtymien vastuualue- ja toimialapäälliköistä vain yksi katsoi kielilain toimivan kohtuullisesti. Pätevien saamenkielisten työntekijöiden rekrytointia pidettiin hyvin haasteellisena. Yleisenä ongelmana nähtiin pienten kuntien pienet resurssit, esimerkiksi budjetista ei ollut mahdollista myöntää palkallista virkavapaata kielen opiskeluun, koska sijaista ei kyetty palkkaamaan. Työntekijöiden vaihtuvuus on lisäksi suurta eikä laajaa kenttää hoitava viranhaltija välttämättä ehdi muiden töidensä ohella perehdyttämään uusia työntekijöitä saamen

kielilakia koskeviin asioihin. Opetustoimessa saamenkielistä viestintää häiritsi keskeisten ohjelmistojen suomenkielisyys ja suomen fontisto. Sama ongelma koettiin rekrytoinnissa valtio.fi -sivujen kautta.

Vaikka selvää muutosta kymmenen vuoden takaiseen ei ollut yleisellä tasolla juuri havaittavissa, muutamat vastaajista kuitenkin mainitsivat ilmapiirin muuttuneen kunnissa myönteisemmäksi viime vuosien aikana sekä tietoisuuden saamelaisten kielellisistä oikeuksista lisääntyneen. Sielläkin missä kielilain katsottiin toimivan kohtalaisesti (Utsjoen sivistystoimi), todelliseen kielten tasa-arvoon koettiin olevan edelleen pitkä matka, sillä saamenkieliset ovat aina kaksikielisempiä kuin suomenkieliset. Kunnat olivat lisänneet myös henkilöstön saamen kielen koulutusta, toisaalta palvelujen käyttäjät kokivat hankalaksi asioinnin perustason kielikurssin käyneiden työntekijöiden kanssa. Huomioitavaa onkin, että kyselyyn osallistuneista työntekijöistä, jotka ilmoittivat osaavansa saamea kunnallisella ja valtiollisella sektorilla, vain noin puolet arvioi ymmärtävänsä pohjoissaamea erinomaisesti tai hyvin. Tulkkien käyttö ei puolestaan tuntunut asiakkaista yhtä luontevalta kuin suoraan viranhaltijan kanssa asiointi. Kaksikielisyyden ja kielilain toteuttamisen ei myöskään pitäisi olla vain tulkkausta ja kääntämistä saameen.

Kunnissa ja kuntayhtymissä kyselyyn vastanneet työntekijät pitivät saamen kielilain toteutumista yleisesti ottaen heikkona kuitenkin sillä erolla, että saamea osaavat työntekijät pitivät kielilain toteutumista vielä heikompana kuin sitä osaamattomat. Monet työntekijät eivät olleet lainkaan tietoisia kielilaista, ja sekä kunnallisella että valtiollisella sektorilla esiintyi asenteita kuten ”Käsittääkseni saamenkieliset asiakkaat osaavat puhua suomea, jolloin saamenkieliselle palvelulle ei ole tarvetta”. Saamen kielilaki turvaa kuitenkin kaikkien saamelaisten oikeudet saamenkieliseen asiointiin, eikä oikeus omakieliseen palveluun ole riippuvainen enemmistökielen osaamisesta. Vastaajat saattoivat myös ajatella kielilain toimivan hyvin, vaikka eivät olleetkaan tietoisia sen sisällöstä. Toisaalta kunnan toivottiin tiedottavan paremmin, mistä saamenkielisiä palveluja voisi ostaa tarvittaessa. Rahoitusta pidettiin kunnallisella puolella ylipäätään riittämättömänä ja virkamieskunnalle kaivattiin selkeämpää ja yksityiskohtaisempaa ohjeistusta tulkkausten ja käännösten lisärahoituksen vaatimiseen. Yksittäisillä virkamiehillä ei ollut myöskään ohjeistusta, miten toimia eri tilanteissa saamen kielilain vaatimalla tavalla. Toisaalta tilanne nähtiin haavoittuvaksi sielläkin, missä saamen kielen taitoista henkilökuntaa oli, koska monesti kyse oli yksittäisistä ja vaihtuvista työntekijöistä.

Valtion ja julkishallinnon saamea osaamattomat työntekijät eivät yleisesti ottaen kokeneet kielilain koskettavan organisaatiotaan tai olivat tietämättömiä siitä. Saamea osaavat olivat keskimäärin tietoisempia kielilaista, mutta katsoivat sen toimivan heikosti. Kielilain noudattaminen koettiin hankalaksi osittain julkishallinnon tehokkuusvaatimusten takia. Osa työntekijöistä piti tärkeänä mahdollisuutta saamen kielen opiskeluun edes osittain työajalla. Virkavapauden saaminen saattoi estyä pätevien sijaisten puuttuessa tai omien taloudellisten seikkojen vuoksi. Eräs vastaaja toivoi enemmän motivoimista kielilain toteuttamiseen sielläkin, missä oli jo tarpeeksi saamenkielisiä työntekijöitä. Saamen kielilain koettiin olevan myös enemmänkin ohjeistus kuin laki. Mitä etelämpänä organisaation hallinto oli ja päätökset tehtiin, sitä vieraammaksi työnantajan katsottiin kokevan saamen kielilain. Useamman vastaajan toiveena oli, että saamenkielisten palveluiden tuottaminen tehtäisiin valtakunnallisena ratkaisuna työnantajan tai ministeriön taholta. Saamen kielilain rahoituksen toivottiin myös tulevan valtiolta keskitetysti.

Selvityksen perusteella saamen kielilain tavoitteet eivät olleet edelleenkään toteutuneet lain tarkoittamalla tavalla ja vakavia puutteita esiintyi yhä suurella osalla toimijoista. Kielellisiin oikeuksiin täytyi yleensä vedota erikseen saamen kielilain soveltamispiiriin kuuluvissa viranomaisissa ja saamenkielisen palvelun saaminen vaati pääsääntöisesti etukäteisilmoitusta tai muita erityisjärjestelyjä. Tulkkauksen järjestäminen tapahtui edelleen liian pitkällä viiveellä, ja kielilaista tiedottaminen oli varsin huonolla tolalla. Yksittäisiä poikkeuksia lukuun ottamatta viranomaiset eivät olleet huolehtineet tai kyenneet huolehtimaan oma-aloitteisesti saamenkielisten palvelujen toteuttamisesta kielilain edellyttämällä tavalla. Kielilaki toteutui erityisen heikosti inarin- ja koltansaamen osalta. Merkille pantavaa oli myös se, että kielilaista tunnuttiin ymmärrettävän vain sen vaatimukset, muttei lain henkeä.

Saamen kielilain tulisikin olla nykyistä velvoittavampi ja sitä tulisi voida valvoa kattavasti. Mahdollisuus puuttua lain rikkomuksiin tulisi olla olemassa. Koska saamenkielisten pätevien työntekijöiden rekrytointi on hankalaa, työyhteisön tulisi kannustaa nykyisiä työntekijöitä opiskelemaan saamen kieltä perustasoa pidemmälle, jotta he saavuttaisivat päivittäiseen asiakaspalveluun vaadittavan kielitaidon. Saamen kielilaista tiedottamisen tulisi olla huomattavasti tehokkaampaa kielilain piiriin kuuluvien työntekijöiden ja viranomaisten parissa. Ennen kaikkea saamen kielilain toteutuminen vaatisi kattavamman rahoituksen lisäksi kannustavan ilmapiirin, mitä kautta olisi mahdollista saavuttaa nykyistä luontevampi saamen kielen käyttöympäristö.